

HODNOTY A POTREBY

ALEXANDRA ŠMIDKEOVÁ, Ústav marxizmu-leninizmu UK, Bratislava

ŠMIDKEOVÁ, A.: Values and Needs.
Filozofia 44, 1989, No. 6, p. 680.

The author examines the problem of the relationship of values and needs which is one of the controversial questions in solving problems of values from the standpoint of Marxist philosophy. She stresses the need to differentiate between the material bearer of the value and the value itself. She does not hold that the reason why reality assumes values is that its various sides or its objective qualities become the object of needs of the human subject. She considers the rise and existence of values to be the result of objective-practical activity of social subject, the product of social activity. In connection with the analysis of values, human needs and activity, she refuses the interpretation of values as the means to satisfy human needs only. Parallely she seeks for possibilities of examination of values from the standpoint of Marxist philosophy.

Hodnoty sú podstatným a neodmysliteľným momentom ľudskej existencie. Sú cieľom i motívom ľudského konania, stimulom životnej aktivity človeka. Prostredie, v ktorom človek žije a koná, je pre neho predovšetkým svetom hodnôt. Človek sa stavia ku svetu ako k hodnotovému, hodnotou sú a stávajú sa najrozmanitejšie stránky skutočnosti, ktorá vstúpila do jeho života a ku ktorej si vytvára vzťahy. „Najzákladnejšou hodnotou pre človeka je sama príroda ako nevyhnutná podmienka jeho existencie“ (1, s. 603) a „Najvyššou hodnotou pre človeka je sám človek“ (1, s. 604). Pre človeka sú hodnotou tak predmety, javy, udalosti ako aj iní ľudia, ich vlastnosti a činy, i medziľudské vzťahy, ale i ciele a výsledky vlastnej činnosti, predstavy, ideály, atď.

Pojem hodnoty vyjadruje spôsob, akým skutočnosť jestvuje vo vzťahu s človekom, k človeku a pre človeka a z hľadiska človeka, t. j. v dialektickej jednote ich vzájomného vzťahu. Je nepochybne pravdou, že jednou z hodnôt je príroda, ktorú človek nevytvoril. Nazdávame sa, že pri skúmaní hodnôt nie je problém v tom, či je hodnotou príroda, ktorá je ľudskou rukou nedotknutá alebo pretvorená príroda, ku ktorým si človek rovnako vytvára hodnotové vzťahy. Nejde o to, či hodnotu môžeme vzťahovať len na veci vytvorené činnosťou, alebo aj na to, čo človek nevytvoril. Hodnotu môžu nadobudnúť rozmanité stránky skutočnosti, ktorá vstúpila do ľudského života a ktorú si človek osvojil. Ak by sme zdôrazňovali, že človek praktickou činnosťou len pretvára prírodu, akcentovali by sme tým len jednu stránku praxe.

Domnievame sa však, že treba rozlišovať medzi prírodou a hodnotou prírody, medzi vecou a hodnotou veci. Predovšetkým príroda sama osebe nie je hodnotou, nadobúda hodnoty len vo vzájomnom vzťahu s človekom, a bez toho, že by si k nej človek vzťah nevytvoril, by hodno-

tu vôbec nenadobudla. Hodnota a vec nie sú totožné. Príroda (i panen-ská) síce nadobúda hodnoty, ale hodnoty sú dôsledkom vzťahu sub-jektu a objektu, a to platí o všetkom, o čom uvažujeme ako o hodnote. Podľa nášho názoru je potrebné rozlíšiť medzi hodnotou ako produktom, následkom činnosti a vecou ako produktom činnosti, tvorbou hodnoty a tvorbou vecí. Hodnota je výtvorom človeka, nie však v zmysle veci pretvorenej človekom. Hodnotu vzťahujeme na vec, no hodnota s vecou nesplýva. Vec je nositeľom hodnoty, hodnota však na rozdiel od veci, na ktorú hodnoty vzťahujeme, môže byť len dôsledkom aktívneho vzťahu subjektu, len produktom jeho činnosti.

* * *

Marxistická filozofia, ktorej cieľom je zodpovedať otázku, čo hod-noty sú, v čom spočívajú, aká je ich podstata, nemôže problém hodnoty riešiť len ako v istom zmysle jednoduchý hodnotový vzťah subjektu a ob-jektu. Sústrediť pozornosť v prvom rade na skúmanie toho, čo sa zo subjektu a čo z objektu podieľa na konštituovaní hodnôt, ktorými svojimi stránkami predovšetkým (resp. bezprostredne) vstupuje subjekt a ktorým-objekt do hodnotových vzťahov. Nemôže ani problém hodnoty riešiť len v rovine vzťahov medzi človekom ako spoločenským subjektom a predmetmi, vecami, javmi atď., ako objektom, teda zameriavať pozor-nosť najmä na vecnú stránku skutočnosti [2]. V doterajšom skúmaní hodnôt z pozícií marxistickej filozofie sa vykryštalizovalo mnoho problé-mov, medzi ktorými vystupujú okrem iných do popredia i tie, ktoré sa týkajú súvislostí medzi riešením problému hodnoty a chápaním, inter-pretáciou hodnoty.

Marxistická filozofia považuje spoločenskú prax za základný deter-minant existencie hodnôt. Bytie hodnôt spája výlučne s materiálnym pro-cesom ľudskej existencie.

Vznik a existencia hodnôt je viazaná na špecifický spôsob existen-cie človeka vo svete, na jeho praktické a spoločenské bytie a ním je determinovaná. Hodnotová dimenzia predstavuje špecificky ľudský roz-mer bytia, je produktom, výrazom a prejavom subjekt-objektových hod-notových vzťahov.

Vznik hodnôt je podmienený tým, čím sa človek kvalitatívne líši od ostatnej prírody, teda jeho špecificky ľudským vzťahom ku svetu, cieľavedomou predmetnou činnosťou, ktorá viedla k praktickému a spo-ločenskému bytiu človeka. Prax je nielen determinantom hodnôt, ale je predovšetkým hodnototvorným procesom, tvorbou a realizáciou hod-nôt, procesom, v ktorom hodnoty vznikajú a prostredníctvom ktorého existujú.

Hodnoty, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou prakticko-pretvárajú-cich vzťahov človeka ku svetu, nenadobúda skutočnosť tým, že sa jej rôzne stránky, či elementy stávajú v praxi predmetom potrieb subjektu,

ale v dôsledku predmetno-praktickej činnosti spoločenského subjektu, ktorej sú hodnoty produktom i následkom. Predmetno-praktické vzťahy človeka ku skutočnosti sú utváraním hodnotových vzťahov, vytváraním hodnôt. Sú procesom utvárania a premeny hodnôt práve tak, ako sama ľudská činnosť je neustálym procesom.

Interpretácia hodnoty ako prostriedku uspokojovania ľudských potrieb¹, ako dôsledku (výsledku) vzťahu medzi potrebami spoločenského subjektu a objektom ako objektívnou realitou (jej stránkami, alebo jej určitými objektívnymi vlastnosťami)² vedie k zdôrazneniu závislosti človeka na predmete, ktorý má pre neho hodnotu. Či bude mať nejaký predmet hodnotu, nezávisí v prvom rade od vlastností objektu. Či predmet nadobudne hodnotu, závisí aj od objektu aj od subjektu, ale predovšetkým od aktívneho vzťahu, ktorý konštituuje len subjekt a len v súvislosti s ktorým objekt hodnotu nadobúda.

Pri analýze hodnôt musíme vychádzať z človeka, ktorý je aktívnou stránkou hodnotových vzťahov. Ak však vychádzame z marxistickej interpretácie človeka, nemôžeme subjekt hodnotových vzťahov vymedziť predovšetkým ako nositeľa potrieb, len tým, že má potreby a potrebuje skutočnosť na uspokojenie svojich rozmanitých potrieb, vo vzťahu ku ktorým a v závislosti od ktorých sa skutočnosť stáva pre neho hodnotovou.³ Ak by sme príčinu, pre ktorú skutočnosť vystupuje pre človeka v hodnotovom rozmere, videli v tom, že sa stáva predmetom ľudských potrieb, a spoločenskú prax pokladali len za prostriedok, ktorý zabezpečuje alebo vytvára hodnotu, t. j. vychádzali len z účelnosti ľudskej činnosti, tak v konečnom dôsledku by to znamenalo popretie samého

¹ Túto interpretáciu hodnoty inicioval sovietsky filozof V. P. Tugarinov a stala sa východiskom pre značnú časť marxistických filozofov pri riešení hodnotovej problematiky. Podľa V. P. Tugarinova „Hodnoty sú predmety, javy a ich vlastnosti, ktoré sú potrebné (nevyhnutné, užitočné, príjemné a pod.) pre ľudí určitej spoločnosti alebo triedy a jednotlivé osobnosti ako prostriedky uspokojovania ich potrieb a záujmov, a tiež idey a pohnútky v podobe normy, cieľa alebo ideálu“ (3, s. 11).

² V tomto zmysle sa môžeme stretnúť s nasledujúcimi vymedzeniami hodnôt: „Hodnoty sú tie predmety a javy (materiálnej a ideálnej povahy) ako i ich kvality a vlastnosti, ktoré majú pre spoločnosť a jednotlivca určitý význam, t. j. sú schopné uspokojovať ich potreby, slúžiť ich záujmom“ (4, s. 562). Podobne S. Anisimov tvrdí, že sú to „Objektívne vlastnosti predmetu, ktoré ho robia aktuálnou alebo potenciálnou hodnotou. Na to, aby sa jav mohol stať hodnotou, musí mať určité vlastnosti, užitočné pre človeka“ (5, s. 13). J. Mužík definuje hodnotu ako „špecifickú vlastnosť či stránku všetkých vecí a javov prírody, spoločnosti a ľudského vedomia, ktorá spočíva v ich užitočnosti pre určitý spoločenský subjekt“ (6, s. 41). S obdobnou interpretáciou sa však stretávame aj u ďalších autorov.

³ V tomto zmysle napríklad J. Svätlý považuje chápanie hodnoty ako vzťahu medzi potrebou a určitými vlastnosťami vecí za „zjednodušujúcu interpretáciu, v ktorej je subjekt púhou danosťou bližšie určenou istým súhrnom potrieb. Táto interpretácia dôsledne domyslená znamená, že oproti zvieratám má človek jedine nevýhodu, ktorá spočíva v tom, že v prírode nie je dostatok vecí, schopných uspokojovať jeho potreby buď preto, že je ľudí príliš mnoho, alebo preto, že človek má podstatne viac potrieb než zvierat, a tak je nútený obstarávať si tieto veci vlastnou prácou“ (7 s. 86)..

východiska riešenia problému hodnoty ako problému subjekt-objektového vzťahu, pretože by hodnota splývala s objektom, ktorý je a môže byť iba nositeľom hodnoty, a ktorým sa stáva, až keď si ho človek osvojí, vytvára si k nemu vzťah.⁴

Okrem toho, nakoniec i problémy, pred ktorými dnes ľudstvo stojí, a ktoré sa objavujú v súvislosti s jeho životným prostredím, potvrdzujú, že hodnotová dimenzia životného prostredia závisí predovšetkým a oveľa viac od ľudskej činnosti ako od ľudských potrieb. Hodnotová dimenzia životného prostredia súčasného človeka nezávisí len od rozvoja ľudských potrieb. Zmena kvality životného prostredia závisí najmä od charakteru zmeny činnosti. Od nej závisí hodnotový rozmer životného prostredia, rozvoj hodnotového sveta človeka, človek sám, a tým aj jeho ľudské potreby. Ak by sme hodnotu videli len v schopnostiach vecí, jej vlastností uspokojovať ľudské potreby v súčasnej dobe, keď je životné prostredie človeka ohrozené, keď sa dôsledky ľudskej činnosti stávajú hrozbou pre samého človeka, dostali by sme sa do diametrálneho rozporu medzi úrovňou a množstvom kultivovaných ľudských potrieb na jednej strane a na druhej strane schopnosťou životného prostredia mnohé z týchto potrieb uspokojovať. Tým by sme zo sveta hodnôt museli vylúčiť mnohé javy, ktoré však napriek svojej „negatívnosti“ sú jedným z predpokladov pre ďalší rozvoj človeka (resp. súčasťou predpokladov tvoriacich v súčasnosti konkrétno-historickú bázu pre jeho ďalší rozvoj). V tejto súvislosti sa nám zároveň vynára i otázka, či hodnoty spočívajú len v užitočnosti prosperujúcej pre všestranný rozvoj človeka, alebo je hodnotou všetko, čo napomáha všestrannému rozvoju človeka ako ľudskej a spoločenskej bytosti.

Ak o hodnotách hovoríme len v súvislosti s človekom ako spoločenskou bytosťou, a hodnoty nie sú produkované samou prírodou, je samozrejmé, že o hodnotách môžeme uvažovať len v súvislosti s tými potrebami človeka, ktoré ho charakterizujú ako ľudskú, spoločenskú bytosť, teda v súvislosti s poľudštenými prirodzenými potrebami a potrebami špecificky ľudskými, ktoré sú odlišné od biologických potrieb ostatných živých bytostí alebo primitívneho predchodcu človeka. K. Marx a F. Engels v diele *Nemecká ideológia* upozorňujú na to, že ľudskosť potrieb vyplýva z činnosti človeka, a to pri analýze dejín, ktorú začínajú konštatovaním, že „prvým predpokladom“ „ľudskej existencie, teda akýchkoľvek dejín“ je, „že ľudia musia mať možnosť žiť, aby mohli „ro-

⁴ Na tento problém upozorňuje i S. Dorotíková, ktorá konštatuje, že v uvedenej interpretácii sa hodnota „vo svojej vecnej forme stráca. Vzniká zdanie, že je to vec, ktorá stojí proti človeku, že človek je ovládaný vecami, a nie svojím hodnotovým postojom k nim, teda vzťahmi“ [8, s. 141]. V danej súvislosti ďalej podotýka, že: „Takéto chápanie signalizuje nebezpečenstvo hodnotového fetišizmu, neumožňuje pochopiť, že jedine v súvislosti so subjektom, s jeho prakticko-pretvárajúcou činnosťou sa vec stáva hodnotovou“ [8, s. 141].

biť dejiny“. Pre život je však potrebné jedlo a pitie, prístrešie, odev a vôbec niektoré iné veci. Prvým historickým činom je teda výroba prostriedkov na uspokojenie týchto potrieb, produkcia samého materiálneho života a tento historický čin, základnú podmienku každých dejín treba plniť každý deň a každú hodinu, dnes práve tak, ako pred tisíc a tisíc rokmi, aby sa ľudia aspoň udržali nažive... Druhou podmienkou je už sama prvá uspokojená potreba; činnosť a nástroj na jej uspokojenie, ku ktorému sa už dospelo, vedú k novým potrebám — a toto vytváranie nových potrieb je prvý historický čin“ (9, s. 117—118). Ako ďalšiu podmienku uvádzajú spoločenské vzťahy, ktorých realizácia tak isto vedie k vytváraniu nových potrieb (9, s. 119).

K tejto koncepcii dejín zakladateľov marxizmu sa V. P. Tugarinov vyjadruje nasledovne: „materiálna výroba je spoločenský spôsob uspokojovania biologických potrieb a ďalej vznikajúcich nových potrieb. Ale biologické potreby, ktoré sú predpokladom dejín, ešte do dejín nevstupujú. Preto ‚druhý fakt‘, t. j. uspokojenie nových potrieb, vznikajúcich až v podmienkach spoločenského života, sú zároveň ‚prvým historickým aktom‘“ (3, s. 15). Na základe toho potom uzaviera, že „takým spôsobom je jasné, že prvý historický akt je zrodený tými alebo onými ľudskými potrebami“ (3, s. 15).

Podľa nášho názoru uvedenú interpretáciu klasikov nemôžeme chápať v zmysle začiatku či vzniku dejín, ale ako stálu, základnú podmienku, teda ako „predpoklad ľudskej existencie“, realizácie ľudských dejín. V tomto zmysle aj v súčasnosti je základnou podmienkou ľudskej existencie produkcia materiálneho života, výroba prostriedkov na uspokojenie existujúcich potrieb, a platí aj hlavne to, že činnosť a nástroj, ktoré tieto potreby uspokojujú, vedú k utváraniu nových potrieb. Pre nás je dôležité, že „naše potreby a pôžitky majú svoj pôvod v spoločnosti; preto ich meriame podľa spoločnosti“ (10, s. 472), ako i to, že „najčastejšie vznikajú potreby z výroby, alebo z pomerov založených na výrobe“ (11, s. 32). Ak však nové a vôbec ľudské potreby vyplývajú z výroby, ktorá je tvorbou prostriedkov na uspokojovanie už existujúcich potrieb človeka, a teda len na ich základe vznikajú nové potreby, nemôžeme hodnoty vyvodzovať z potrieb, ak ľudskosť potrieb vyplýva z výroby, ktorá je produkciou hodnôt.

V interpretácii hodnoty vychádzajúcej z ľudských potrieb sa síce správne vychádza z toho, že potreby sú východiskom činnosti, stráca sa však fakt, že tak ako ľudskosť človeka, tak ani ľudskosť jeho potrieb nie je vopred daná, ale je historicky vytváraná činnosťou človeka a determinovaná existenciou ľudského predmetu (nástroja). Preto, ak by sme kládli dôraz na to, že hodnotou je to, čo zodpovedá *ľudskej* potrebe, a za hodnototvornú činnosť človeka by sme považovali len činnosť vedúcu k tvorbe predmetov, ktoré by už existujúce potreby uspokojili a nebrali do úvahy, že iba činnosť človeka vedie k utváraniu nových potrieb, zostala by otázka vzniku nových potrieb človeka (či už poľudšte-

ných prirodzených, biologických alebo špecificky ľudských) nezodpovedaná.

Vysvetlenie hodnôt na základe ľudských potrieb ako objektívneho momentu existencie človeka samozrejme predpokladá, že tieto nie sú považované za hodnoty. V tomto zmysle už V. P. Tugarinov akcentoval, že „potreby a záujmy osebe nie sú hodnotami. Hlad a smäd nie sú hodnoty. Sú to utrpenia. Hodnotami sú chlieb a voda, t. j. látky (veš-čestva — pozn. A. Š.), ktoré uspokojujú, uhasínajú tieto utrpenia. Záujem sám osebe tiež nie je hodnotou. Ukazuje však na prostriedok uspokojenia potreby. Záujem o vedu sa nazýva túžbou po poznaní. Ale túžba — ešte, ako sme videli, nie je hodnotou. Výsledky poznania, objavy, t. j. uspokojenie záujmu — to je už hodnota“ (3, s. 19).

Človek je hodnototvorný subjekt. Jeho činnosť je pretvárajúcou spoločenskou činnosťou. Je však pretváraním nielen vonkajšej skutočnosti, vonkajšieho predmetu ako objektu, ale činnosťou, ktorá pretvára spolu s pretvorenými predmetmi aj samého človeka. Hodnototvornú činnosť subjektu nemôžeme vzťahovať len na vonkajšiu predmetnú skutočnosť. Práve preto, že človek osvojovaním predmetnej skutočnosti, hodnôt, utvára svoju ľudskosť, jeho hodnototvorná činnosť sa týka rovnako aj jeho samého. Človeka, ktorý je hodnototvorným subjektom, nemôžeme vylúčiť zo sveta hodnôt, sám je hodnotou. V tejto súvislosti sa nám vynára otázka, či potreby človeka, spoločenského subjektu, ktoré sú jedným z prejavov jeho ľudskosti a zohrávajú dôležitú úlohu v rozvoji človeka, a zároveň sú aj „svedectvom“ jeho rozvinutosti, môžeme s jednoznačnosťou vylúčiť zo sveta hodnôt. K. Marx uvažuje o práci človeka v podmienkach komunistickej spoločnosti ako o prvej životnej potrebe človeka. Znamená to, že práca, ktorá vytvára hodnoty a ktorá sama je hodnotovým javom, ak sa stane ľudskou — prvou životnou potrebou — nebude hodnotnou?

Pre marxistickú analýzu hodnôt považujeme za podnetnejšie stanovisko J. Světlého, ktorý upozorňuje: „Potreba sama osebe by nebola žiadnou hodnotou, keby bola len prírodnou, biologickou potrebou, ktorá si navyiac nežiada iný, než animálny spôsob uspokojenia. Také boli nepochybne potreby zvieracích predkov človeka. Vznik a vývoj človeka je teda spätý s humanizáciou biologických a so vznikom špecificky ľudských potrieb. Ak však ľudské potreby majú takúto úlohu v procese samotného vytvárania človeka, sú bezpochyby ľudským vzťahom subjektu a objektu, a teda hodnotami. Ako také majú byť pochopené a vysvetlené (7, s. 25). Ďalej autor podotýka, že okrem toho „zabúdať na to, že ľudské potreby majú svoj pôvod v subjektívnom osvojovaní skutočnosti, znamená poprieť samotné relationalistické chápanie hodnôt, ktoré chápe hodnoty ako vzťah subjektu a objektu. Potreby už existujúce, ktoré sú zákonite vznikajúcim nedostatkom (alebo prebytkom), a teda objektívne, by svedčili nie o vzťahu subjektu a objektu, ale len o vzťahu me-

dzi dvomi objektmi, na čom by málo menil fakt, že jedným z týchto objektov je človek“ (7).

Z tohto dôvodu si myslíme, že rozhodne viac pravdy má V. Černík, ktorý tvrdí, že človek ako „hodnototvorný subjekt utvára nielen potencionálny a aktuálny predmet potrieb a záujmov, ale zároveň aj pretvára svoje potreby z hľadiska tohto predmetu“ (12, s. 22), z čoho vyplýva, že hodnototvornú činnosť subjektu vzťahuje nielen na tvorbu predmetov, ale aj na pretváranie potrieb, na subjekt.

Podľa nášho názoru je však problematické tvrdiť, že hodnoty vznikajú z potrieb, ak ľudské potreby vyplývajú z činnosti, ktorá je produkciou hodnôt. Práve preto, že len činnosťou človeka a predmetom, ku ktorému viedla (dospela) činnosť, sú formované ľudské potreby, teda, že potreba sa sformuje, dotvára, nadobúda svoju určitosť a konkrétnu podobu až existenciou predmetu⁵ sprostredkovaného alebo vytvoreného činnosťou, teda preto, že ľudskosť potrieb vyplýva z činnosti, ktorá je tvorbou hodnôt, ale aj preto, že potreby človeka ako ľudskej bytosti nemôžeme vylúčiť zo sveta hodnôt, domnievame sa, že hodnoty nemôžeme vyvodzovať z potrieb človeka a potreby pokladať za jediné východisko pre vysvetlenie a určenie hodnôt, za výlučné kritérium pre odlišenie hodnôt vo veciach.

To, že hodnota nie je produkovaná samou prírodou a existuje len v súvislosti s človekom, znamená, že hodnota vyplýva a je determinovaná tým, čím sa človek líši od ostatnej prírody. Súčasne to však značí, že hodnoty ani nemôžeme vyvodzovať z prírody. Človek je spoločenská bytosť, jeho bytie je spoločenské. Kým príroda akýmkoľvek spôsobom nevstúpila do bytia človeka, je hodnotovo indiferentná, bez hodnôt. Človek je aktívnou bytosťou, má aktívny vzťah k ostatnému svetu, jeho praktické stretávanie s ostatnou prírodou má spoločenský charakter. Príroda, ktorá vstúpila do ľudského života, nie je už prírodou osebe, stáva sa v dôsledku spoločensko-praktických vzťahov súčasťou spoločenského bytia človeka. Hodnoty ako prejav subjekt-objektových vzťahov medzi človekom ako spoločenským subjektom a skutočnosťou ako objektom, ako jav, ktorý existuje iba v spoločnosti, sú prejavom subjekt-objektových vzťahov spoločenského bytia a ako také ich treba skúmať.

Marxistická filozofia pri skúmaní hodnôt musí vychádzať z komplexného procesu osvojovania si sveta človekom, a zároveň dávame za pravdu J. Světlému, nemôže „vychádzať iba z jednej abstraktnej stránky aktívneho subjektu či jeho vedomej činnosti, ale z dialektickomaterialistického pojmu praxe, ktorý nesmie byť obmedzený na jeden zo zvláštnych spô-

⁵ „Potreba nadobúda svoju určitosť až v predmete činnosti. Musí sa v ňom akoby nájsť“ (13, s. 192). „Bez vzťahu k predmetu je potreba iba akési neurčité nutkanie; svoju určitosť, a tým aj svoj obsah nadobúda až vo vzťahu k svojmu predmetu — preto je nevyhnutné, aby tento predmet vôbec jestvoval, a práve preto ‚výroba‘, ktorá produkuje predmety našich potrieb takto určuje ich obsah, a preto sa obsah našich potrieb vyvíja tak, ako sa vyvíja výroba a pomery založené na výrobe“ (14, s. 118).

sobov ľudskej činnosti, ale chápaný vo svojej úplnosti ako zvláštny spôsob ľudského bytia, v ktorom sa prejavuje protiklad tohto bytia k púhej danosti, aj jeho dynamický, tvorivý moment, jeho otvorenosť do budúcnosti, jeho spoločensko-historický charakter“ (7, s. 26). Pri analýze hodnôt, ktorých vznik a existencia je determinovaná spoločenským bytím, musíme vychádzať z praktickej činnosti človeka, ktorou si človek osvojuje svet a ktorá má za následok pretváranie objektu, ale i samého človeka, a na základe toho skúmať hodnotu ako problém subjekt-objektového vzťahu, z hľadiska ich vzájomného vzťahu, v ktorom sa oba póly menia a pretvárajú. Pritom nesmieme zabúdať, že človek potrebuje vonkajšie predmety nielen na to, aby uspokojil svoje potreby, ale aj na potvrdenie svojich bytostných síl a schopností.

Ak tvrdíme, že vznik a existencia hodnôt je determinovaná špecifickým spôsobom existencie človeka, jeho praktickým a spoločenským bytím, a že iba v súvislosti s činnosťou človeka môžeme o hodnotovej dimenzii hovoriť, znamená to nielen to, že bez činnosti by skutočnosť nenadobúdala hodnoty, ale predovšetkým to, že hodnoty sú a môžu byť iba produktom činnosti. Prax je predovšetkým hodnototvorným procesom, nie je však hodnototvorná iba tým, že človek cieľavedomou činnosťou vytvára predmety, ktoré mu nie sú k dispozícii. Interpretácia hodnoty ako dôsledky vzťahu medzi potrebami subjektu a objektívnou realitou, ktorá má určité objektívne vlastnosti existujúce nezávisle od človeka, podľa nášho názoru nevyčerpáva podstatu, ani celý obsah hodnoty.

Problém nevidíme v tom, že hodnota uspokojuje potreby, nepochybujeme o tom, že každá hodnota je vždy schopná určitú potrebu uspokojovať, a teda vystupuje ako prostriedok uspokojovania potrieb. Hodnota vyvolá ľudskú potrebu (humanizuje prirodzené potreby alebo vytvára nové, špecificky ľudské, prípadne tieto potreby rozvíja alebo modifikuje), a tým sa zároveň stáva predmetom potreby. Človek potrebuje hodnoty ku svojej existencii. Ale určitú hodnotu potrebuje, až keď hodnota túto potrebu vyvolala a potrebuje len tie hodnoty, ktoré si osvojil.

Hodnoty sa teda uplatňujú i vo vzťahu k potrebám, vo vzťahu k potrebám sa môžu i realizovať, ale realizujú sa vždy len konkrétnou činnosťou. Okrem toho sú ľudské potreby zároveň výrazom a jedným z prejavov hmotnej dimenzie. Rozvinutosť ľudských potrieb svedčí o rozvinutosti hodnotového rozmeru ľudského bytia. Existencia potreby teda síce indikuje hodnotu, môže slúžiť ako jej ukazovateľ a pod., avšak túto súvislosť medzi hodnotou a potrebou považujeme iba za jednu stránku hodnoty. Ukazuje nám, že z ľudských potrieb môžeme usudzovať na to, čo má hodnotu, nazdávame sa, že to, že objekt uspokojuje ľudskú potrebu, nevyčerpáva podstatu hodnôt a nedáva odpoveď na otázku, čo je hodnota.

Je zrejmé, že marxistickým filozofom, ktorí interpretujú hodnotu ako schopnosť objektívnej reality uspokojovať potreby subjektu, ide o to, že hodnotu pre človeka má aj to, čo človek nevytvoril (panenská príro-

da], a že nakoniec aj pretvárajúca činnosť človeka má svoju prírodnú stránku, teda o to, aby sa pri analýze hodnotového sveta nevynechala príroda a prírodná stránka činnosti človeka. Domnievame sa však, že tak ako hodnoty nie sú produkované samou prírodou a nemôžeme ich ani z prírody vysvetľovať, nevysvetlíme ich ani akcentovaním jednoty človeka a prírody. Preto ani objekt hodnotových vzťahov nemôžeme vymedziť v zmysle jeho prírodných a spoločenských vlastností, medzi ktorými je rozdiel v tom, že jedny sú k dispozícii človeku bez jeho pričinenia a druhý produktom jeho činnosti.

Človek je spoločenská bytosť a ako taký je zároveň súčasťou prírody, jeho jednota s prírodou sa tým neruší. Nadobúda však charakter spoločensky sprostredkovanej jednoty. Vznik a existencia hodnôt nie je podmienená človekom ako prírodnou, ale ako ľudskou zmyslovo-predmetnou činnou bytosťou, ktorej podstata je spoločenská. Ak by sme pri skúmaní hodnôt kládli dôraz na jeho pretvárajúcu činnosť, v ktorej vystupuje ako prírodná sila, nevystihli by sme špecifikum človeka ako ľudskej a spoločenskej bytosti, subjektu, jeho odlišnosť od ostatnej prírody a vlastne by sme nevysvetlili podmienenosť hodnôt špecifickým spôsobom existencie človeka vo svete, závislosť hodnôt na špecifickom vzťahu spoločenského subjektu na skutočnosti.

Človek ako spoločenská bytosť je tvorcom hodnôt nie tým, že pretvára prírodu, ale tým, že svojou spoločenskou činnosťou tvorí hodnoty. A to, že činnosť človeka je hodnototvorným procesom, neznamená nič iné ako predpoklad spoločenskosti.

Hodnotu ako osobitný prejav subjekt-objektových vzťahov, determinovanú spoločenským subjektom, existujúcu len v spoločnosti, môžeme skúmať len ako vzťah medzi subjektom a objektom, ktoré sú súčasťou spoločenského bytia. Marxovi patrí zásluha, že ukázal, že nielen bytie človeka je spoločenské, ale vďaka spoločenskej praxi sa aj predmetná skutočnosť stáva spoločenskou skutočnosťou, ľudským predmetným svetom. Prikláňame sa k názoru, že problém hodnoty formulovaný ako problém vzťahu subjektu a objektu v spoločenskom bytí umožňuje pochopiť a interpretovať hodnoty ako fenomén skutočnosti, determinovaný spoločensky podmieneným subjektom, jeho praktickou činnosťou, a to nielen ako jav súvisiaci s človekom, ale ako jav, ktorý je podmienený špecifickým spôsobom existencie človeka vo svete, a ktorý je zároveň aj produktom jeho praktického a spoločenského bytia.

LITERATÚRA

1. ČERNÍK, V.: Systém kategórií materialistickej dialektiky. Bratislava 1986.
2. SMIDKEOVÁ, A.: K otázke chápania subjektu a objektu hodnotových vzťahov. In: Filozofia 1985, č. 3.
3. TUGARINOV, V. P.: Teorija cennostej v marksizme. Leningrad 1968.
4. POPOV, S. I.: Problém hodnoty ve světle leninismu. In: Leninismus a filosofické problémy současnosti. Praha 1972.

5. ANISIMOV, S.: Cennosti reaľnyje i mnimyje. Moskva 1970.
6. MUŽÍK, J.: Vědecký světový názor a hodnoty socialistického člověka. Praha 1977.
7. SVĚTLÝ, J.: Hodnoty a hodnocení. Praha 1978.
8. DOROTÍKOVÁ, S.: Filozofia a problém hodnoty. Bratislava 1980.
9. MARX, K.-ENGELS, F.: Německá ideologie. In: Marxisticko-leninská filozofia. Antológia z diel filozofov. Bratislava 1977.
10. MARX, K.-ENGELS, F.: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Zv. 1. Bratislava 1977.
11. MARX, K. Bieda filozofie. Bratislava, 1980.
12. ČERNÍK, V.: Problém objektivnosti axiologickej hodnoty. In: Filozofia 1980, č. 1.
13. LEONTIEV, A. N.: Problémy psychického vývoja. Praha 1966.
14. BROŽÍK, V.: Kapitoly z marxistickej teórie kultúry, Bratislava 1981.

ЦЕННОСТИ И ПОТРЕБНОСТИ

Александра Шмидкеова

Автор рассматривает проблему соотношения ценностей и потребностей, которая представляет собой один из спорных вопросов в решении проблематики ценностей с позиций марксистской философии.

Автор подчеркивает необходимость отличать материального носителя ценности от самой ценности. Причину, из-за которой действительность приобретает ценность, она не видит в том, что ее различные стороны или ее объективные свойства становятся предметом потребностей субъекта. Возникновение и существование ценностей она считает следствием предметнопрактической деятельности общественного субъекта, продуктом общественной деятельности. В связи с анализом ценности, человеческих потребностей и деятельности она не желает интерпретировать ценность лишь как средство удовлетворения человеческих потребностей. Параллельно с этим она ищет другие подходы к исследованию ценностей с позиций марксистской философии.

WERTE UND BEDÜRFNISSE

Alexandra Šmidkeová

Die Vf. richtet ihr Augenmerk auf das Problem des Verhältnisses von Werten und Bedürfnissen — ein Problem, das in der marxistischen Bearbeitung der Wertproblematik umstritten ist.

Als Ausgangspunkt dient die Unterscheidung von sachlichem Wertträger sowie dem Wert selbst. Die Ursache der Bewertung der Wirklichkeit sieht die Vf. nicht darin, dass ihre verschiedenen Seiten oder ihre objektiven Eigenschaften Gegenstand von Bedürfnissen des Subjekts werden. Entstehen und Existenz von Werten betrachtet sie als Folge der gegenständlich-praktischen Tätigkeit des gesellschaftlichen Subjekts, als gesellschaftlichen Tätigkeit. Im Zusammenhang mit der Analyse von Werten, menschlichen Bedürfnissen und Tätigkeit lehnt sie die Interpretation von Werten als Mittels der Befriedigung menschlicher Bedürfnisse ab. Parallel dazu sucht sie nach weiteren Ausgangspunkten der marxistischen Wertuntersuchung.